

سلامت و رفاه

۱۳۸۴

دانشگاه تبریز

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

پایان نامه :

برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
در رشته زبان و ادبیات عربی

عنوان :

امید و ناامیدی در شعر پایداری فلسطین
با بررسی موردی شعر محمود درویش

استاد راهنما :

دکتر فرامرز میرزایی

استاد مشاور :

دکتر مرتضی قائمی

پژوهشگر :

اسداله گرمسیری

۱۳۸۸/۱۱/۱۵
کتابخانه ادبیات مدرن سمعی بزرگ
تبریز

سال تحصیلی ۸۸-۸۷

۱۳۱۵۱۳

همه امتیاز این پایان نامه به دانشگاه بوعلی سینا تعلق دارد . در صورت استفاده از تمام یا بخشی از مطالب این پایان نامه در مجلات ، کنفرانس ها و یا سخنرانی ها ، باید نام دانشگاه بوعلی سینا (یا اساتید راهنمای پایان نامه) و نام دانشجو با ذکر ماخذ و ضمن کسب مجوز کتبی از دفتر تحصیلات تکمیلی دانشگاه ثبت شود ، در غیر اینصورت مورد پیگرد قانونی قرار خواهد گرفت .

دانشکده ادبیات و علوم انسانی
مدیریت تحصیلات تکمیلی

با یاری خداوند بزرگ، جلسه‌ی دفاع از پایان نامه اسد... گرمسیری به شماره دانشجویی ۸۶۱۳۲۷۷۰۰۴ در رشته‌ی زبان و ادبیات عربی دوره‌ی کارشناسی ارشد در تاریخ ۱۳۸۸/۴/۹، ساعت ۹-۱۱ در سالن شورا دانشکده‌ی ادبیات و علوم انسانی دانشگاه بوعلی سینا همدان برگزار شد.

این پایان نامه با عنوان:

امید و ناامیدی در شعر پایداری فلسطین با بررسی موردی شعر محمود درویش

مورد تأیید هیأت داوران قرار گرفت و با نمره ۱۸ و درجه‌ی عالی به تصویب رسید.

داوران:

استاد راهنما: جناب آقای دکتر فرامرز میرزایی

استاد مشاور: جناب آقای دکتر مرتضی قائمی

استاد داور داخلی: جناب آقای دکتر صلاح الدین عبدی

استاد داور خارجی: جناب آقای دکتر علی نظری

مدیر تحصیلات تکمیلی دانشکده: سرکار خانم دکتر لیلا هاشمی

تقديم

به دخترم هریم

و پسرم محمد

تقدیر و تشکر

به یاری خداوند بزرگ، آن که در الهیت یکتا و در ابدیت بی
همتا است، طریق تحقیق پیمودم و در این راه از شمع وجود
عزیزانی بهره جستیم که اینک سپاس از ایشان را بر خود واجب
می دانم: سپاس فراوان از استاد ارجمند دکتر فرامرز میرزایی
که زحمت راهنمایی این تحقیق را بر عهده داشته‌اند.

از استاد بزرگوار دکتر مرتضی قائمی که همفکری و مشورت با
ایشان چراغ راه این حقیر بوده است.

از دیگر استادان دانشکده ادبیات دانشگاه بوعلی سینا و از تمام
دوستانی که به نوعی مرا در این مهم یاری رساندند.

نام خانوادگی: گرمسیری	نام: اسداله
عنوان: امید و ناامیدی در شعر پایداری فلسطین با بررسی موردی شعر محمود درویش	
استاد راهنما: دکتر فرامرز میرزایی	استاد مشاور: دکتر مرتضی قائمی
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد	رشته: زبان و ادبیات عربی
دانشگاه: بوعلی سینا	دانشکده ادبیات و علوم انسانی
تاریخ دفاعیه: ۸۸/۴/۹	تعداد صفحه: ۱۴۰
واژه های کلیدی: فلسطین، شعر پایداری، محمود درویش، امید و ناامیدی	
<p style="text-align: right;">چکیده</p> <p>عصر ادبیات در مبارزات ملت‌های جهان یک عنصر قابل توجه و مؤثر در طول تاریخ بوده است و ادبیات پایداری فلسطین نیز محصول شعرهایی است، که شاعران انقلابی در فلسطین و بیشتر کشورهای عربی، درباره‌ی جریان مبارزه و مقاومت مردم فلسطین سروده‌اند. محمود درویش یکی از این بسیارها شاعر فلسطینی است که شعر خود را وقف نهضت مبارزه با رژیم اشغال‌گر نموده است. بعد از شکست بزرگ اعراب و ملت فلسطین در سال ۱۹۴۸ یأس و ناامیدی بر ادبیات و شعر بیشتر شاعران سایه افکند، که از آن‌ها به عنوان نسل شکست و حزن نام برده می‌شود. اما در سال‌های بعد خصوصاً بعد از انقلاب ۱۹۵۲ در مصر بسیاری از شاعران دریافتند که از زاری و نوحه، کاری ساخته نیست و باید با امید و مقاومت در راه مبارزه به پا خاست. محمود درویش از شاعران این نسل است و یکی از نکات با اهمیت در بررسی محتوای شعر وی و اسلوب‌های مختلف آن، ایجاد روحیه‌ی امید در روند شعر انقلابی و مبارزات مردم فلسطین است. از بارزترین ویژگی‌های شعر پایداری و به‌ویژه محمود درویش را می‌توان دمیدن روح امید به آینده روشن در مبارزات مردم فلسطین به شمار آورد و امید از مفاهیمی است که در شعر محمود درویش به خوبی تجلی یافته است. محمود درویش با الهام از اساطیر ملی و اصالت و تاریخ وطن خویش و بهره‌گرفتن از میراث سرزمین خود توجه به الهامات قرآنی و اسلامی و اعتقاد به سازش‌ناپذیری به ایجاد روحیه‌ی امید در شعر خود دست زده است. او در میان انبوه مرگ "درایت برای درک زندگی و صلح" را برای فلسطینیان به ارمغان آورد. او می‌گفت: شعر شکوه دانایی است نه یورش و نشان داد که چگونه می‌توان در بین شعله و آتش به آرامی اندیشید و برای انسان سرود. او به پایداری، امید بخشید.</p>	

مقدمه.....	۱
کلیات تحقیق.....	۴
۱. بیان مسأله و سوالات تحقیق.....	۴
۲. فرضیه ها.....	۵
۳. روش تحقیق.....	۵
۴. پیشینه تحقیق و ضرورت اهمیت آن.....	۵
۵. اهداف تحقیق.....	۶
فصل اول : محمود درویش و شعر پایداری فلسطین	
۱،۱ کشور فلسطین.....	۹
۱،۱،۱ صهیونیسم و اشغال فلسطین.....	۱۰
۱،۱،۲ اتمک سرزمین های فلسطین.....	۱۱
۱،۱،۳ اعلام موجودیت رژیم اشغال گر.....	۱۲
۱،۲ ادب پایداری.....	۱۳
۱،۲،۲ ابعاد پایداری.....	۱۶
۱،۲،۳ شعر فلسطین و پایداری.....	۱۸
۱،۳ بررسی مکتب شاعران پایداری.....	۲۱
۱،۳،۱ انسل اول مقاومت (۱۹۳۶).....	۲۲
۱،۳،۲ انسل امید و مبارزه.....	۲۴
۱،۳،۳ اشاعران فاجعه ی ۱۹۴۸ و پس از آن.....	۲۸
۱،۳،۴ اشاعران شکست و ناامیدی.....	۲۹
۱،۴ اوضاع اجتماعی و سیاسی و شعر پایداری.....	۳۲
۱،۵ فاجعه ۱۹۴۸ و تحولات ادبی فلسطین.....	۳۸
۱،۵،۱ گرایش های ادبی در ادبیات فلسطین.....	۴۰
۱،۶ انقلاب ۱۹۵۲.....	۴۲
۱،۷ زندگینامه شاعر.....	۴۷
۱،۷،۱ زندگی ادبی.....	۴۸
۱،۷،۲ زندگی سیاسی.....	۵۰
۱،۸ شعر محمود درویش و ویژگی های آن.....	۵۲
۱،۹ محمود درویش و پایداری.....	۵۵

فصل دوم: جنبه‌های امید و ناامیدی در شعر محمود درویش

۲,۱ امید چیست؟.....	۵۹
۲,۱,۱ امید و ناامیدی در مکتب شاعر.....	۶۱
۲,۲ جنبه‌های امید در شعر محمود درویش	۶۳
۲,۲,۱ امید در راه بازگشت به وطن.....	۶۳
۲,۲,۲ یأس در نسل جدید فلسطینی.....	۶۶
۲,۲,۳ امید در تشویق به پایداری	۷۱
۲,۳ یادآوری میراث فلسطینی در جهت ایجاد روحیه‌ی امید.....	۷۵
۲,۳,۱ قدس و امید به میراث جاویدان.....	۷۶
۲,۳,۲ یادآوری میراث یهود و مسیح.....	۷۹
۲,۳,۳ تمسک به زمین و سرمایه‌های آن در جهت امید به پایداری.....	۸۴
۲,۴ یادآوری فرهنگ فلسطینی و شهادت.....	۸۷
۲,۵ یاد وطن در جهت امید به آزادی آن.....	۹۰
۲,۵,۱ وطن و معشوق	۹۱
۲,۵,۲ وطن و مادر.....	۹۵
۲,۶ امید به آینده و آزادی.....	۹۷
۲,۷ کودکان فلسطینی و روحیه‌ی امیدواری.....	۹۸
۲,۷,۱ مرثیه‌ی کودک شهید گامی در جهت امید و پایداری.....	۱۰۰
۲,۸ تهدید به انتقام و مبارزه طلبی.....	۱۰۴
۲,۸,۱ بیگانه ستیزی و سازش ناپذیری.....	۱۰۵
۲,۹ تفکر منطقی و انسانی در اثبات روحیه‌ی امیدواری.....	۱۰۷
۲,۹,۱ اثبات حضور موقت و تحمیلی دشمن.....	۱۱۰
۲,۹,۲ بهره‌گیری از آیات قرآنی.....	۱۱۳
۲,۹,۳ دعوت به صلابت و ایستادگی.....	۱۱۶
۲,۱۰ جهانی کردن مسأله فلسطین.....	۱۱۷
۲,۱۱ ناامیدی در رنج‌ها و آوارگی‌ها.....	۱۱۸
۲,۱۱,۱ رؤیاهای شاعر شاهی بر یأس و ناامیدی.....	۱۲۶
نتایج.....	۱۲۸
خلاصه عربی	۱۳۰
منابع و مصادر.....	۱۳۴
چکیده انگلیسی	۱۴۰

مقدمه

آثار موجود در رویداد جنگ و اتفاقات مربوط به آن در طول تاریخ ملت‌ها، ریشه در تاریخ کهن اقوام قدیمی دارد و نمونه‌هایی از این آثار که امروزه آن را به عنوان ادبیات مقاومت می‌خوانند، در میراث مکتوب یا شفاهی ملت‌ها وجود داشته است که می‌توان برخی از حماسه‌های قدیمی را در ردیف چنین ادبیاتی برشمرد و یا در متن آن‌ها به موضوعاتی برخورد که نمایان‌گر این شکل از ادبیات باشد. بنابراین در تاریخ ملل، ظهور و بروز مقاومت و پایداری در رویدادی به نام جنگ یکی از مقاطع تاریخی است که با عنصر ادبیات گره خورده است.

شعر و ادبیات پایداری در فلسطین نیز در عصر کنونی و با توجه به عنایت کشورهای اسلامی به این سرزمین و بیت‌المقدس تا حد بیشتری نسبت به دیگر کشورهای مسلمان توجه منتقدان و ادیبان را به خود واداشته است. از آن‌جا که در راستای موضوع پایان‌نامه ناگزیر به یک بررسی اجمالی در زمینه ادبیات پایداری فلسطین می‌باشیم، پس تلاش شده است که در این تحقیق موضوع ادبیات پایداری در فلسطین و بیان آراء و نظریات اندیشمندان برجسته در این زمینه در فصل اول از این پایان‌نامه مورد توجه قرار گیرد و اشاره می‌شود که در این تحقیق علاوه بر بیان مطالب به شکلی غیر از آثاری که تا کنون در این زمینه ارائه شده است، به موضوع اصلی پایان‌نامه، یعنی جنبه‌ی امید به پایداری و یأس و ناامیدی در سیر مراحل اشعار پایداری فلسطین نیز توجه شده است.

شعر و نثر عربی در هر عصری همانند ذخایر با ارزشی هستند که از اوضاع و احوال مردمان آن عصر در زمینه‌های فرهنگ، آداب، اجتماع و امور سیاسی شناخت و آگاهی خوبی به ما می‌دهند و با تحقیق پیرامون آثار و زندگی شاعران و نویسندگان می‌توان به تمدن و فرهنگ و ارزش‌های انسانی و میراث ادبی آن‌ها پی برده و به عنوان تجاربی ارزشمند برای دیگر جوامع و نسل‌ها از آن‌ها بهره برد و در زمینه ادبی هم، ویژگی‌ها و ارزش‌های هنری این آثار را بیان کرد. ادوار متفاوتی بر شعر معاصر فلسطین گذشته است و محمود درویش از درون این گونه‌های متفاوت شعری برخاسته است، بنابراین موضوعات مختلفی همانند : رنج، شکست، ناکامی، امید به پیروزی، مبارزه و مقاومت، یأس و ناامیدی، اندیشه بازگشت به فلسطین در

محتوای شعر این دوره و محمود درویش به وفور یافت می‌شود. زندگینامه شخصی، ادبی و سیاسی شاعر، بیان ویژگی‌های شعری او به عنوان یکی از شاعران پایداری، از مطالب مهمی است که در راستای این هدف از تحقیق و در ادامه‌ی فصل اول از این پایان‌نامه به آن‌ها پرداخته شده است.

محمود درویش علاوه بر توجه به شعر به عنوان یک هنر و توجه به جوانب فنی شعر و شاعری، به کارکرد شعر در روند مبارزه و آرمان مقاومت فلسطین دست زده است و دارای نگاه عمیق‌تری نسبت به زندگی، مبارزه و انسان می‌باشد، به گونه‌ای که شاعران و منتقدان جهان، هم در حوزه‌ی درون‌مایه و محتوا و هم در عرصه‌ی زبان شاعرانه، او را شاعری برجسته در زمینه‌ی ادبیات پایداری برشمرده‌اند. درویش به گواهی همگان شاخص‌ترین چهره‌ی ادب پایداری، چهره‌ای جهانی و انسانی به خود گرفته است. او درباره‌ی فلسطین و پایداری و انتفاضه می‌نویسد و از هویت مردمش در شعر خود دفاع می‌کند، همان‌طور که می‌دانیم شاعران فلسطینی بسیارند، اما در این زمینه کمتر شاعری به پای وی می‌رسد. او شاعری است که در اردوگاه‌های فلسطین زیست و در آغاز جوانی‌اش در مبارزات سیاسی شرکت کرد و آوازه‌ی شهرتش در راه دفاع از وطن و پایداری، در کشورهای اسلامی و دنیا پیچید و چندین بار در راه مبارزه دستگیر شد. شعر او زنده و دارای شور و پویایی و حرکت است که مردم را از خواب غفلت بیدار می‌کند و به مبارزه با اشغال‌گران صهیونیسم فرا می‌خواند، از این رو وی در ردیف شاعران پایداری فلسطین قرار می‌گیرد. در تحقیق پیرامون محتوای شعر محمود درویش کارهای زیادی صورت نگرفته است و به‌طور کلی اشعار وی در حوزه‌ی محتوا و مفهوم کمتر به‌طور جامع و دقیق مورد توجه بوده است و در کشور ما، تنها به ترجمه اشعار محمود درویش به شکل محدود پرداخته شده است. در فصل دوم از پایان‌نامه به موضوع اصلی یعنی بررسی محتوای اشعار شاعر، از جنبه‌ی امید به مقاومت و پیروزی و یأس و ناامیدی در محتوای اشعار وی با انتخاب قصاید مختلف در این زمینه از دیوان شاعر و ترجمه این قصاید به فارسی پرداخته شده است. یادآوری می‌شود که اغلب ترجمه‌ها توسط این حقیر انجام شده است و ممکن است دارای کاستی‌هایی نیز باشد و در موارد دیگر مشخصات منبع ذکر شده است.

این نکته قابل ذکر است که تازگی و جدید بودن موضوع از عوامل تأثیرگذار در کاستی‌ها و نقایصی است که در زمینه این تحقیق وجود دارد، اگر موضوع فلسطین و پایداری از زوایای مختلف مورد بررسی قرار گرفته است، اما معرفی شخصیت و ویژگی‌های اشعار شاعر بلند آوازه پایداری فلسطین، از نکات مهم و برجسته این تحقیق به شمار می‌آید. آثار و منابع لازم و کافی درباره‌ی محمود درویش، یعنی شاعری که در نوزدهم مرداد سال هزار و سیصد و هشتاد و هفت (۹ / ۸ / ۲۰۰۸) و همزمان با آغاز کار تحقیقات این حقیر پیرامون شخصیت و محتوای اشعار وی دار فانی را وداع گفت، بسیار کم و در حد مقالاتی بوده است که از اینترنت به دست آوردم و کتاب‌های مورد نیاز مربوط به این موضوع در کتابخانه دانشگاه بوعلی سینا، به سه یا چهار مورد نمی‌رسد و حتی دیوان اشعار وی در کتابخانه موجود نیست. بنابراین در این راستا به کتابخانه‌های دیگری در سطح دانشگاه‌های کشور و یا کتابخانه‌های شخصی و عمومی مراجعه نموده، جزاینکه با توجه و تأکید استاد محترم راهنما و دیگر استادان دانشکده، استفاده از منابع اینترنتی سهم بسزایی در ارائه این اثر داشته است و خرسندم از اینکه توانستم با وجود مشکلات فراوان این کار تحقیقی را به سر منزل مقصود برسانم و از این رو خداوند متعال را شاکرم.

کلیات تحقیق

۱. بیان مسأله و پرسش‌های تحقیق

ادب پایداری با توجه به مسائل فلسطین، امروزه در ادبیات عرب و کشورهای اسلامی، یکی از مقولاتی است که بسیار مورد بررسی و نقد صاحب‌نظران و اندیشمندان معاصر قرار می‌گیرد و از آنجا که در بیشتر آثار این اندیشمندان دیدگاه‌هایی مختلف را می‌توان یافت و این موضوع را در یک قالب مشخصی بیان نکرده‌اند، بنابراین درباره‌ی ماهیت این ادبیات در فلسطین، روند شکل‌گیری آن و موضوعاتی که در بردارد آراء و نظریاتی وجود دارد، هرچند که بسیاری از این نظریات مشترک به نظر می‌رسند، پس تحقیق پیرامون این شکل از ادبیات و بررسی شعر پایداری دارای اهمیت است، علاوه بر آن در شعر پایداری فلسطین صرف نظر از جنبه‌های هنری در آثار شاعران در یک بررسی محتوایی، دو عنصر اساسی امید و ناامیدی بسیار قابل اعتنا است و این رویکرد با مقایسه گذشته و حال ادب پایداری بیشتر قابل درک است و با توجه به این که محمود درویش از شاعران برجسته شعر پایداری فلسطین است، این نکته مطرح است که در بررسی اشعار، وی چگونه از عنصر امید برای دمیدن روحیه‌ی مبارزه و پایداری در شعر انقلابی فلسطین بهره برده است؟ و در سیر ادبیات پایداری در فلسطین دارای چه جایگاهی است؟ پس در این زمینه مسائل زیر را می‌توان مطرح کرد:

۱- شعر پایداری فلسطین دارای چه ماهیت و ویژگی‌هایی می‌باشد و اشعار محمود درویش به عنوان بارزترین چهره‌ی پایداری، چگونه در زمینه ایجاد روحیه‌ی امید و یا ناامیدی در مبارزات مردم فلسطین تأثیرگذار بوده است؟

۲- از دو عنصر امید و ناامیدی در خصوص مبارزات مردم فلسطین کدامیک در شعر محمود درویش بیشتر جلوه پیدا کرده است؟

۳- محمود درویش در شعر خود برای ایجاد روحیه‌ی امید از چه شیوه‌هایی استفاده کرده است و چه ابتکاراتی دارد؟

۲. فرضیه‌ها

در بررسی شعر پایداری فلسطین و جایگاه و آثار محمود درویش و بررسی اهمیت محتوای شعر وی و جنبه‌های یأس و ناامیدی و اسلوب‌های مختلف وی در ایجاد روحیه‌ی امید در روند شعر انقلابی و مبارزات مردم فلسطین، می‌توان فرضیات زیر را مطرح کرد :

۱- هر چند که مراحل مختلفی بر شعر پایداری فلسطین در زمینه ارائه اشعاری با جنبه‌های امید و یا ناامیدی گذشته است، اما بارزترین ویژگی‌های شعر پایداری و به ویژه محمود درویش را می‌توان دمیدن روح امید به آینده روشن در مبارزات مردم فلسطین به شمار آورد .

۲- امید از مفاهیمی است که در شعر محمود درویش به خوبی تجلی یافته است و وی برای آزادی وطن خویش و ایجاد روحیه‌ی امید در مبارزه، تلاش بیشتری داشته است .

۳- محمود درویش با بهره‌گیری از میراث سرزمین فلسطین و توجه به الهامات قرآنی و اسلامی و اعتقاد به سازش ناپذیری و بکارگیری افکاری منطقی، به ایجاد روحیه‌ی امید در شعر خود دست زده است و ابتکارات زیبایی دیگری در این زمینه دارد .

۳. روش تحقیق

روشی که در این تحقیق پیش روی نگارنده است، روش کتابخانه‌ای و توصیفی - تحلیلی است و در این پژوهش با گردآوری منابع و اطلاعات و تحلیل و بررسی آن‌ها نتایج به عمل آمده تحلیل گردیده است.

۴. پیشینه‌ی تحقیق و ضرورت اهمیت آن

در زمینه‌ی ادبیات مقاومت کارهای زیادی صورت گرفته است و با توجه به مسائل امروز فلسطین و جهان اسلام این موضوع معاصر می‌باشد . ادیبانی همچون : غسان کنفانی - غالی شکری - یوسف الخطیب - رجاء النقاش - ادونیس - حسین مروءة - نجاح العطار - حسنی محمود - صالح ابو اصبع و عزالدین

المناصرة، از مهمترین ادیبانی هستند که در این زمینه دارای تألیفاتی هستند و کم و بیش به بررسی آثار و اشعار مقاومت فلسطین و محمود درویش از جنبه‌های مختلف، همچون جنبه‌ی هنری و زیباشناسی این آثار پرداخته‌اند. با این همه، ویژگی‌های شعر محمود درویش به عنوان شعر پایداری فلسطین از دیدگاه مضمون و محتوا در زمینه‌ی ایجاد روحیه‌ی امید و جنبه‌های یأس و ناامیدی در آن، تحلیل نشده است و این تحقیق گامی نو در جهت شناخت این جنبه از اشعار شاعر پایداری فلسطین، محمود درویش به حساب می‌آید.

۵. اهداف تحقیق

هدف اصلی از این تحقیق شناخت و آگاهی بیشتر نسبت به شعر پایداری فلسطین و شخصیت و آثار محمود درویش و بررسی اهمیت محتوای شعر وی و اسلوب‌های مختلف وی در ایجاد روحیه‌ی امید در روند شعر انقلابی و مبارزات مردم فلسطین است، علاوه بر این مطالعه، تحلیل، نقد و بررسی شعر و ادبیات پایداری ملل مختلف که دارای وجوه مشترکی با انواع آن در کشورهای اسلامی است و از جمله آن‌ها شعر پایداری فلسطین و شناخت بیشتر نسبت به آن و توجه به محتوای این اشعار در آثار شاعرانی همچون محمود درویش که از بارزترین شاعران پایداری فلسطین در دوره‌ی معاصر می‌باشد، به دلایلی ضروری به نظر می‌رسد و دارای اهدافی است که به آن‌ها اشاره می‌شود:

۱- شعر پایداری فلسطین بخشی از ادبیات عرب می‌باشد و همچنان که این ادبیات از نظر فضای اندیشه، زبان، تخیل، شکل، عاطفه و محتوای آن در گذشته و حال مورد تحلیل و بررسی قرار گرفته است، این گونه شعر و ادبیات نیز به عنوان قسمتی از این پیکره مورد توجه است و شناخت درست ما از این گونه شعر، ما را با شباهت‌ها، پیوندها و تفاوت‌های این دوره از شعر با گذشته و دوره‌های دیگر بیش از پیش آشناتر خواهد کرد.

۲- تحلیل و بررسی شعر پایداری فلسطین و شاعری همچون محمود درویش تنها از نظر ادبی ارزشمند نیست، بلکه ره آورد چنین تحقیقاتی برای جامعه شناسان، هنرمندان، روان شناسان، تاریخ نگاران و دیگر رشته‌های علوم انسانی کاربرد و اهمیت خواهد داشت .

۳- کشورهای اسلامی در عصر کنونی بیش از پیش از انقلاب‌ها و حرکتهای اسلامی برخوردار است و بررسی و انتقال آثار ارزشمند ملت‌های مسلمان در زمینه مبارزه و پایداری با توجه به شباهت‌های فرهنگی و زبانی در باروری و عمق بخشیدن به انقلاب‌ها و ظلم ستیزی و مبارزه علیه استعمار، می‌تواند تأثیرگذار باشد .

۴- شناخت دقیق محتوای آثار شاعرانی مانند محمود درویش تجارب و اندوخته‌های ارزشمندی را به نسل حاضر و آینده در زمینه‌های فرهنگی، اجتماعی و مبارزه و پایداری ارائه می‌دهد و به عنوان الگوهایی مناسب، چراغ راه دیگران قرار می‌گیرد .

فصل اول

محمود درویش و شعر پایداری فلسطین

۱.۱ کشور فلسطین

فلسطین بخشی از شام (سوریه‌ی امروز) است که در قسمت جنوب غربی آن قرار دارد . این سرزمین در حد فاصل بین قاره آسیا و آفریقا قرار گرفته است . در سمت غربی آن، دریای مدیترانه واقع شده است. موقعیت جغرافیایی و رابطه این سرزمین با اراضی مجاورش با گذشت زمان دچار تغییر و تحول شده است و از زمان‌های دور آن را دارای اهمیت ساخته است . ازسوی دیگر، سرسبزی و طراوت و آب و هوای معتدل این دیار، باعث مهاجرت‌های اقوام مختلف بدانجا گردیده است. از مهم‌ترین این مهاجرت‌ها، هجرت آشوریان و کنعانیان به این سرزمین می‌باشد . (ابوشاور، ۲۰۰۳، ص ۹)

مورخان و تاریخ‌شناسان معتقدند فلسطین بخشی از سرزمین عرب است . محققان آغاز تاریخ سرزمین فلسطین را از اواسط هزاره سوم پیش از میلاد می‌دانند . در همین زمان یعنی اواسط هزاره سوم پیش از میلاد بود که عرصه‌ی زندگی بر ساکنان جنوب شبه جزیره عربستان تنگ شد و خشکسالی بر آن دیار حاکم گشت، آنان مجبور شدند به مناطق خوش آب و هوا و حاصل‌خیز مهاجرت کنند . این مهاجرت به سرزمین فلسطین صورت گرفت و این مهاجرین، همان کنعانیان بودند. (الباش، ۱۹۸۸، ص ۱۱)

عده‌ای از محققان با بررسی آثار و بقایای شهرهای کنعان مثل «اریحا» و «بیت شان» و «مجدو» متوجه قدمت بیش از هفت هزار ساله این منطقه گردیده‌اند . کاوش‌های باستانی نشان می‌دهد، فلسطین از قدیمی‌ترین مناطقی است که بشر آن را آباد نموده است و انسان ما قبل تاریخ در غارهای آن سکنی گزیده است. (سوسه، ۱۹۷۴، ص ۸)

یکصد و بیست و دو سال قبل از میلاد، قوم یهود به فلسطین یورش برده و دولتی در آن تأسیس نمودند . این دولت عمر چندان طولانی نداشت و بعد از مدتی به دو سرزمین متخاصم تقسیم شد .

اسرائیل در قسمت شمالی و یهودا در قسمت جنوب ساکن شدند. دولت اسرائیل در نهایت به دست آشوریان از بین رفت، اما دولت یهودا سی و شش سال بعد از انقراض اسرائیل تداوم یافت. در زمان سلطه سیاسی و نظام دولت یهودا بر منطقه فلسطین، این دیار تحت حکم فراعنه و یونان و رومیان قرار گرفت. در سال ۶۳۶ میلادی، عرب‌های مسلمان، بیت‌المقدس را از چنگ مسیحیان در آوردند. سپس طی مراحل چند، دیگر بخش‌های فلسطین را نیز فتح نمودند. بعد از استیلای مسلمانان فلسطین از شرق و غرب مورد هجوم قرار گرفت، از جمله حمله صلیبیان و تاتارها بود که به ترتیب در دو نبرد «حطین» (۱۱۸۷ هـ. ق) و «عین جالوت» (۱۲۶۱ هـ. ق) با شکست مواجه شدند. به این ترتیب فلسطین تا قرن شانزدهم میلادی یعنی تا دوره سیطره ترکان عثمانی بر دنیای عرب، در دست مسلمین قرار داشت. عثمانی‌ها بعد از آن که فلسطین را تصرف کردند، حکومت اسلامی تشکیل دادند، حکومتی که ملیت‌ها و قومیت‌های مختلف را براساس ساختار دینی گرد هم جمع می‌نمود. (ابوشاور، ۲۰۰۳، ص ۱۲)

۱.۱.۱ صهیونیسم و اشغال فلسطین

شاید بتوان جنبش صهیونیسم و اندیشه بازگشت به فلسطین را نخستین بار در میان یهودیان بعد از سالهای ۱۸۸۰ پیگیری کرد. در روسیه یهودیان فراوانی می‌زیستند به طوری که در قرن نوزدهم، روسیه بیشترین تعداد یهودیان را داشت، و در میان مردم احساسات ضد یهودی کم نبود. حدود سالهای ۱۹۵۰ دولت تزاری روسیه برای جلوگیری از شورش‌ها و خشم توده مردم، آن را در کانال ضدیت با قوم یهود و اصولاً نژاد سامی هدایت کرد، تا از خطر توده‌ای در امان باشد. نتیجه این طرح دولت، به مهاجرت یهودیان به آمریکا، بیشتر در دوران حکومت‌های ارتجاعی مثل الکساندر سوم و نیکلای اول و دوم منجر گردید. چنین اعمالی و نیز کشتارهای دسته‌جمعی یهود در ۱۸۸۱ در اوکراین و رومانی باعث شد که نهضت نژاد پرستانه‌ی صهیونیستی در میان یهودیان روسیه، زودتر از جاهای دیگر رایج شود. به دنبال این جریان‌ها سازمان‌هایی مثل دوستداران صهیون، بنی موشه (بنی موسی) و امثال آن پیدا شدند و تصمیم

گرفتند که مهاجرت یهودیان را به فلسطین، تدارک ببینند. اینان با مخالفت شدید دولت عثمانی مواجه شدند، ناگزیر به فعالیت گسترده سیاسی دست زدند. بدین ترتیب صهیونیسم به رهبری هرتزل کوشش سیاسی عمیقی را آغاز کرد. تئودور هرتزل، روزنامه‌نگاری اتریشی بود، او در سال ۱۸۹۶ کتاب «دولت یهود» را تألیف و منتشر کرد، سپس در سال ۱۸۹۷ در شهر «بال» کنگره مشهور صهیونیسم را به راه انداخت و در این کنگره توانست اندیشه‌ی تأسیس کانون ملی یهود را در فلسطین به کرسی بنشاند. ناگفته نماند که به غیر از فلسطین، آرژانتین نیز به عنوان تکیه‌گاه ارضی دولت آینده یهود مد نظر هرتزل قرار داشت. (فرزاد، ۱۳۸۰، ص ۳۱)

۱،۱،۲ تملک سرزمین‌های فلسطین

باید توجه داشت که وضعیت اراضی در فلسطین، از سوی اسرائیل دو دوره را پشت سر گذاشته است. دوره اول تا ۱۹۴۸ ادامه داشت، در این دوره استعمار به صورتی قانونی عمل می‌کرد و زمین‌ها را از صاحبان آن‌ها مطابق با قانون می‌خرید، بی‌آنکه به عملی وحشیانه دست بزند، ما شبیه به این نوع عمل را در تونس و الجزایر دیدیم، استعمار فرانسه در این سرزمین‌ها به صورت قانونی، نخست زمین‌ها را می‌خرید، به همین جهت به ظاهر از خوشنامی برخوردار بود. در خرید زمین‌های فلسطین، اگر به چند نکته توجه کنیم، نیت استعمارگران اسرائیلی‌ها را به خوبی در می‌یابیم. نخست، غیر قابل انتقال بودن سرزمین‌های یهود، بر طبق یکی از موارد قانون کارگزاری یهود، دیگر این‌که تنها یهود می‌توانست از زمین‌های یهودی استفاده کند. در این دوره‌ها بریتانیا سرپرستی فلسطین را به عهده داشت و موافق گسترش مالکیت اسرائیلی‌ها بود.

دوره دوم تملک اراضی فلسطین از سوی اسرائیل از ۱۹۴۸ آغاز می‌شود، از این تاریخ به بعد مالکیت از مرحله خریداری به مرحله غصب و مصادره انجامید، کشاورزان عرب را مجبور به ماندن در روستاهایشان کردند و چون هرگونه امکان کشاورزی را از آنان سلب می‌کردند، بعد از مدتی زمین آنان را متروکه اعلام